

daki ve mahallî lehçelerdeki karşılıklarını büyük bir ustalıkla vermesi yönünden değerli bir eserdir. 1872-1881 arasındaki dokuz yılını telifi ve dizgisinin tashihiyle geçirdiği, daha önce benzeri yapılmamış böyle bir eseri hazırlamasının sebebi, Malta'da 1830'lu yıllarda yürüttüğü yayıncılık faaliyetleri çerçevesinde eğitimle ilgili çeşitli eserlerin İngilizce'den Arapça'ya çevirisini yaparken karşılaştığı tercüme güçlükleridir.

Diğer önemli eserleri ise şunlardır: 1. *Description of Malta and Gozo* (Malta 1838; Valletta 1851; Malta 1858). İlk kitabı olup Malta'nın kültürü, folkloru, coğrafyası, topoğrafyası ve tarihi üzerine çocukluğundan beri edindiği ilmi birikimine dayanarak yazdığı, benzerlerine kıyasla oldukça faydalı ve ilgi çekici bilgilerle dolu popüler bir eserdir. Daha sonra N. Zammit'in ilâveleriyle *Historical guide to Malta and Gozo* adı altında yeniden neşredilmiştir (Malta 1870, 1872, 1879). 2. *Kitâbü'l-Muhâvereti'l-ünsiyye* (Malta 1840). İngilizce öğrenen talebeler için Ahmed Fâris ile birlikte hazırladığı bu eser Arapça-İngilizce alıştırmalarla bir kısmı Batı medeniyet ve kültürünün üstünlüğünü telkin eden çeşitli diyalogları içermektedir. 3. *The Nestorians and their Rituals*. 1842-1844 ve 1850'de Mezopotamya'ya yaptığı misyonerlik gezisinin izlenimlerini yansıtan, Suriye Ya'kübîleri, Katolikleri ve Keldânîleri'nin mevcut durumunu, Kuzey Irak Nestûrîleri ve Yezîdîleri'nin dinî ilkelerini anlatan bir araştırma kitabıdır. 4. *A Visit to the Isthmus of Suez Canal Works* (London 1862). Süveyş Kanalı ile ilgili gözlemlerini içeren bir eserdir.

Badger'in bunlardan başka yayımlanmış çeşitli tercüme, ortak çalışma, edisyon, tebliğ ve raporları da bulunmaktadır (diğer eserleri için bk. Roper, s. 145-152).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Rüzeyk, *el-Fetħu'l-mübîn ft streti's-sâdeti'l-Bû Sa'îdiyyîn* (nşr. Abdülmün'im Âmir — Muhammed Mürsî), Maskat 1397/1977, nâşirlerin girişi, s. mim; Serkîs, *el-Mu'cem*, I, 506; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 568, 823; A. S. Fulton — M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 202; Sa'd Muhammed el-Hece'sî, *ed-Delîlül-bibliyûcrâfi li'l-merâci' bi'l-vaṭanı'l-'Arabî*, Kahire 1975, s. 138; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşriḳün*, Kahire 1980, II, 58; Afîf Abdurrahman, *el-Cühüdül-luğaviyye ḫilâle'l-ḳamî'r-râbi' aşere'l-hicrî*, Riyad 1403/1983, s. 506; W. H. Behn, *Index Islamicus 1665-1905*, Millersville 1989, s. 39, 46, 153, 240, 242; Geoffrey Roper, "George Percy Badger", *BSMES*, II/2 (1977), s. 140-155. CENGİZ KALLEK

BÂDÎ

(البادى)

Mânevî halin belirtisi
ve başlangıcı olmak üzere
sâlikin içine doğan
gelip geçici hisler için kullanılan
bir tasavvuf terimi.

Sâlikin haline göre zaman zaman kalbinde zuhur eden tecelliler ve murakabe anında gönlünde meydana gelen hitap ve ilham niteliğindeki müşahede parıltıları **tavârik**, **tavâli'**, **levâmî'**, **levâih**, **kâdih**, **vâkı'** ve **bâdî** (çoğulu bevâdî) gibi adlarla anılır. Sühreverdî bütün bu kelimelerin birbirine yakın anlamlar taşıdığını söyler.

Kalpteki bütün tecellileri ortadan kaldırarak onların yerine geçen ilâhî tecelliye "bâdî bilâ-bâdî" veya "Hak bâdîsi" denilir. İbrâhîm el-Havvâs'ın, "Zuhur eden Hakk'ın bâdîsi diğer bâdîlerin hepsini yok eder" sözü bunu anlatır. Mutasavvıflar, "Şüphesiz ilk baştan yaratan ve tekrar yaratacak olan O'dur" (el-Burûc 85/13) meâlindeki âyetin ilâhî tecelliye işaret ettiğini söylerler.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma'*, s. 418, 430; Baklî, *Şerh-i Şaḫiyyât*, s. 548, 616; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 529; Hasan eş-Şerkâvî, *Mu'cemü'l-ef'âzi's-şâfiyye*, Kahire 1986, s. 69.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

BÂDÎ

(بعدى)

Deneylerle kazanılan bilgi,
deney ve gözlemlere
dayanılarak varılan hüküm,
varlığı zaman veya sebeplilik açısından
başka bir varlığa bağlı olan şey
anlamında kullanılan
mantık ve felsefe terimi.

Ba'dî (Batı literatüründe a posteriori), "sonra" anlamında zaman zarfı olan **ba'd** kelimesinden türetilmiş olup, **kablî*** (a priori) teriminin zıddıdır ve "zarûriyyât" denilen bilgi türlerinden en çok "mücerrebâta" yakındır. Nitekim Türk mantıkcısı Ahmed Cevdet mücerrebâtı, "Tekrar edilen gözlem ve deneylerden sonra varılan ve aklın kesin gözüyle baktığı ve tasdik ettiği hükümlerdir" (*Mi'yâr-ı Sedâd*, s. 90) şeklinde tarif etmiştir ki bu ba'dî için de geçerli olan bir tarifdir. Deneylerden hükme ulaşmaya, sonuçtan sebebe ve eserden müessire doğru akıl yürütme anlamında "innî istidlâl" veya

"ba'dî istidlâl" denir. Bir yerden duman çıktığını görerek bundan orada ateş yandığı veya birinde cilt hastalığı bulunduğunu görerek bundan onun kanında bozukluk olduğu sonucuna ulaşmak böyle bir istidlâldir. Çünkü duman ateş yanmasının, cilt hastalığı kan bozukluğunun sonuçlarıdır.

İbn Sînâ'ya göre ontolojik bakımdan kabîlik (kablîyye) ve ba'dîlik (ba'dîyye) bazan zaman, bazan da varlıkların zatlari bakımından olur. Zaman bakımından önce var olan varlığa kabî, sonra olana ba'dî, zat bakımından ise bir varlığın ortaya çıkmasının (hudûs) illeti olan varlığa kabî, bunun ma'lûlüne de ba'dî denir. Bu son durumda ba'dî olan varlık, bütün zamanlarda var olsa bile, ma'lûl olması itibarıyla zatı bakımından müdes, dolayısıyla ba'dîdir (bk. *en-Necât*, s. 543). Kabîlik ve ba'dîlik ayırımı üzerinde geniş olarak duran İslâm düşünürlerinden biri de İbn Rüşd'dür. O Aristo'nun *Metafizika*'sına yazdığı şerhte "şey"ler arasındaki kabîlik-ba'dîlik ilişkisini mutlak anlamda, bir şey veya bir yerle ilgileri bakımından zaman, hareket, güç, mevki, bilgi, tanım, şeylerin özellikleri, tabiat ve cevherleri gibi daha başka yönlerden çeşitli tasniflere tâbi tutarak incelemiştir (bk. İbn Rüşd, II, 567 vd.; ayrıca bk. KABLÎ).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmail Fennî, *Lugatçe-i Felsefe*, İstanbul 1341, s. 48-49; D. Julia, *Dictionnaire de la Philosophie*, Paris 1962, s. 21; İbn Sînâ, *en-Necât*, Tahran 1364 hş., s. 542-543; İbn Rüşd, *Tefstru Mâ Ba'de't-ṭ-ṭabf'a*, II, 567 vd.; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, I, 470-472; Ahmed Cevdet, *Mi'yâr-ı Sedâd*, İstanbul 1293, s. 90-101; İsmail Hakkı İzmirli, *Mi'yârül-ulûm*, İstanbul 1341, s. 48-49.

M. NACİ BOLAY

BÂDÎ AHMED EFENDİ

(bk. AHMED BÂDÎ EFENDİ).

BÂDİS b. HABBÛS

(باديس بن حبوس)

Ebû Menâd el-Muzaffer Bâdîs
b. Habbûs b. Mâksin es-Sanhâcî
(ö. 466/1073)

Zîrîler hânedanının
Gırnata hükümdarı
(1038-1073).

Babası Habbûs'un 1038 yılında ölümü üzerine Gırnata hükümdarı oldu. Berberîler'le bazı yahudiler kardeşi Bulukkîn'i tahta geçirmek istedilerse de Araplar'la

vezir Samuel b. Nağrîle'nin de (Nağzâile) içinde bulunduğu bir grup yahudi Bâdîs'i tercih etti. Bâdîs tahta geçer geçmez çevredeki diğer mülükü't-tavâif ile uğraşmak zorunda kaldı. Meriyye hâkimi Züheyr el-Âmirî, Bûnt yakınlarında meydana gelen savaşta Bâdîs karşısında mağlûp oldu ve veziri İbn Abbas ile birlikte öldürüldü (429/1038). Hâkimiyet sahasını genişletmek ve bütün Endülüs'e hâkim olmak isteyen Bâdîs büyük bir orduyla İsbîliye üzerine yürüdü. Şehrin hâkimi Kadî Ebû'l-Kâsım İbn Abbâd yapılan savaşta mağlûp oldu ve öldürüldü (1042). Daha sonra İshak b. Muhammed el-Birzâlî, Muhammed b. Nûh ed-Demmerî, Abdûn b. Hizrûn gibi Berberî reislerini Cezîretülhadrâ hâkimi Muhammed b. Kâsım el-Hammûdî'yi halife olarak tanımları için ikna eden Bâdîs onları da yanına alarak İsbîliye hâkimi Mu'tazid üzerine yürüdü ve şehri bir müddet muhasara etti (439/1047-48). Bu hadiselerden sonra Bâdîs'in şöhreti arttı ve çevredeki hükümdarlar ondan çekinmeye başladılar. 449'da (1057) Malaga'ya girerek son Hammûdî Hükümdarı Muhammed el-Mûsta'î'yi tahtından uzaklaştırdı, ancak Abbâdî Hükümdarı Mu'tazid'in 1067'de Karmûne'yi zaptetmesine engel olamadı.

Veziri Samuel b. Nağrîle'nin ölümü (1056) üzerine yerine geçen oğlu Joseph'in yahudileri önemli mevkilere getirmesi ve onlara geniş imkânlar tanınması halkın tepkisine yol açtı. Joseph ise bu tepkileri önemsemediği gibi tasarruflarına karşı çıkan Bâdîs'in kardeşiyle aynı adı taşıyan oğlu Bulukkin'i öldürtmekten de çekinmedi, hatta daha ileri gidip Bâdîs'e İspanya'da müstakil bir yahudi devleti kurmak istediğini söyledi. Nihayet Meriyye hâkimi İbn Sumadih ile gizlice haberleşip onu Gırnata'yı ele geçirmeye teşvik etmesi üzerine Sanhâceliler ayaklanıp veziri öldürdüler ve cesedini şehrin kapısına astılar (459/1066-67).

Bâdîs 1073 yılında Gırnata'da öldü ve ülkesi iki torunu arasında taksim edildi. Seyfûddevle Abdullah Gırnata'ya, Temîm de Malaga'ya hâkim oldu.

Çok cesur, mert ve yardım sever bir insandı. İdaresini güçlendirmek uğruna kan dökmekten çekinmezdi. Abbâdî Hükümdarı Mu'tazid tarafından öldürülen Berberîler'in intikamını almak için Gırnata'daki bütün Araplar'ı öldürmek istediye de veziri Samuel buna engel oldu. Ayrıca pek çok imar faaliyeti içinde bulundu. Kaleleri müstahkem hale getirdi ve muhteşem saraylar yaptırdı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 280, 286, 292; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, III, 167, 169-171, 174, 191, 202, 210, 211, 217-219, 230, 248, 262-266, 268-269, 272-274, 293, 316; Zehebî, *A'lamü'n-nübeîâ*, XVIII, 590-592; İbn Haldûn, *el-İber*, VI, 179, 180; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ*, V, 251, 257; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 435-443; Makkarî, *Nefhu't-îtib*, I, 196, 429, 435, 439; II, 659; III, 265, 398, 535, 595; IV, 322; Zambaur, *Manuel*, s. 54; Dozy, *Spanish Islam*, s. 612-620, 624-627, 629, 632-634, 643-644, 649, 695; Chejine, *Muslim Spain*, s. 65-66; S. M. İmamüddin, *Muslim Spain*, Leiden 1981, s. 44; Hitti, *İslâm Tarihi*, III, 850; Abdülazîz Merzûk, *el-Fünûnü'z-zuhrufiyetü'l-İslâmiyye*, Beyrut, ts. (Dârü's-Sekâfe), s. 145; David Vasserstein, *The Rise and Fall of the Party Kings*, Princeton 1985, s. 129, 197-198; M. Abdullâh İnân, *Nihâyetü'l-Endelüs ve târîhu'l-'Arabî'l-mütenâşırîn*, Kahire 1408/1987, s. 28; M. Schmitz, "Bâdîs", *İA*, II, 193; Lévi-Provençal, "Zirîler", *İA*, XIII, 576-577; a.m.f., "Abbâdîs", *EI*² (İng.), I, 6; A. Huici Miranda, "Gharnâta", *EI*² (İng.), II, 1012-1013.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

BÂDİSİ

(البادسى)

Abdülhak b. İsmâîl b. Ahmed el-Bâdîsî (ö. 722/1322'den sonra)

Faşlı mutasavvîf.

Sahâbeden Sa'd b. Ubâde'nin soyundandır. VII. (XIII.) yüzyılın ortalarında Bâdîs'te doğdu. Endülüs'ün fethi sırasında önce Gırnata'ya giden, daha sonra Fas'a dönüp Bâdîs'te yerleşen bir aileye mensuptur. Vefat tarihi hakkında bilgi yoktur. Ancak 722 (1322) yılında hayatta olduğuna ve Fas'ı ziyaret ettiğine dair kayıtlar vardır.

Bâdîsî, meşhur eseri *el-Mağşadü's-şerîf*'te (s. 126, 131), babası Şeyh İsmâîl el-Hazrecî ile dedesi Şeyh Ahmed el-Hazrecî'nin biyografilerini anlatırken ailesi hakkında bilgi verir. Kendi ifadesine göre dedesi Ahmed el-Hazrecî şeyh olup amcasından sonra Bâdîs'in imam ve hatibi olmuştur. Âbid, sâlih ve fakih bir zat olan babası İsmâîl el-Hazrecî (ö. 685/1286) ise ısrar üzerine kadılık görevini kabul etmek mecburiyetinde kalmış, görev yaptığı sürece adaletten ayrılmamış, hiç kimsenin hediyesini ve ikramını kabul etmemiştir.

Bâdîsî, babasından ve Bâdîs'teki hocalardan öğrenim görmeye başlamış, bilgisini arttırmak için birkaç defa Fas'a gitmiştir. *el-Mağşadü's-şerîf*'te Fas'ta ders aldığı Ebû İsmâîl el-A'rec'in hayatını da anlatır (s. 110).

Hadis, nesep, tarih ve tasavvuf hakkında geniş bilgiye sahip bulunan Bâdîsî'nin günümüze kadar gelen tek eseri, 711'de (1312) kaleme aldığı *el-Mağşadü's-şerîf ve'l-menze'u'l-laṭîf fi't-tâ'rif bi-şu-leḥâ'ir-Rif* adlı kitabıdır (Rabat 1402/1982, nşr. Said Ahmed A'rab, s. 5-11 nâşirin önsözü, s. 13-151 metin, s. 153-176 fihristler). İbnü'z-Zeyyât (ö. 627/1230), *et-Teşevvüf ilâ ricâli't-taşavvuf* (Rabat 1984, nşr. Ahmed et-Tevfik) adlı eserinde Tlemsen ile Sebte arasında kalan Rif'teki velî ve mutasavvıfları anlatmadığından, Bâdîsî hem bu bölgedeki velîleri hem de İbnü'z-Zeyyât'tan sonra yaşamış bulunan Kuzey Afrika velîlerini kitabında anlatarak onu tamamlamıştır.

el-Mağşadü's-şerîf bir giriş ve üç bölümden meydana gelir. Girişte eserin yazılış maksadı anlatılır (s. 13-16). Birinci bölümde (s. 18-42), *et-Teşevvüf ilâ ricâli't-taşavvuf*'ta olduğu gibi velîlerden ve kerametten, ikinci bölümde (s. 44-48) Hızır'ın hayatta olduğundan bahsedilir. Üçüncü bölüm (s. 50-51), eserin yazıldığı tarihte vefat etmiş bulunan kırk altı velînin hayat hikâyesine dairdir.

Bâdîsî, Ebû Nuaym, Attâr ve Hücvîrî'nin yaptıkları gibi secili ifadelerle sūfîlerin hayatlarını anlatmaya başlar ve her sūfî hakkında söylediği birkaç mısra ile bahsi bitirir. Söz konusu ettiği sūfîlerin kabileleri, ikamet ettikleri yerler, mensup oldukları şehirleri, ders aldıkları ve ders verdikleri medreseler ve zâviyeler, faydalandıkları üstatlar, yetiştirdikleri mürid ve halifeler, bunların keramet ve menkıbeleri hakkında bilgi verir; bazan ölüm ve doğum tarihlerini de bildirir. Eserde keramet ve menkıbelere büyük önem verilmekle beraber şathiye*lere ve vahdet-i vücûd* fikrine rastlanmaz. Hatta vahdet-i vücûdcu İbn Seb'in açıkça tenkit edilir (s. 69). Bu özelliğiyle eser bir sūfîler ve velîler tabakat kitabı olmaktan çok âbidler ve zâhidlere dair bir kitap niteliği taşır. Eserin isminde yer alan "sulehâ" (sâlihler) sözü ile de bu hususa işaret edilmiş olmalıdır. Kitap ayrıca Kuzeybatı Afrika'nın dinî tarihi yanında aynı bölgenin umumi tarihi, coğrafyası, buradaki kabileler ve yaşadıkları muhitler hakkında verdiği ayrıntılı bilgiler bakımından da önem taşır. Bu yönden İbn Haldûn'un *Muḥaddime*'sine benzer. G. S. Colin eserin son bölümünü Fransızca'ya tercüme etmiştir (*Archives Marocaines*, Paris 1926, c. XXVI).

Bâdîsî'nin *el-Mağşadü's-şerîf*'te (s. 73) bahsettiği, ancak günümüze kadar gel-